

АГРОПРОДОВОЛЬЧА СФЕРА УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПОТЕНЦІАЛ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

На протязі всієї історії людства продовольство залишалось однією з найбільш актуальних проблем національної безпеки всіх держав світу. В сучасних глобальних умовах актуальним завданням постає подолання дефіциту продовольства.

Серед способів забезпечення продовольчої безпеки пріоритетним є поєднання заходів щодо об'єктивної оцінки потенціалу АПК з розробкою і реалізацією відповідних програм по його організації: від вирощування рослин і тварин до забезпечення цього процесу засобами виробництва і реалізації продукції.

Метою статті є діагностика та оцінка потенціальної здатності агропродовольчої сфери України у забезпеченні її продовольчої безпеки.

Агропродовольчий сектор України відіграє провідну роль у економіці держави. У структурі агропродовольчого сектора виділяють сільське господарство, як сировинну базу, харчові підприємства, інфраструктурні галузі (транспорткування, зберігання, торгівля тощо).

Роль агропродовольчого сектору зумовлюється не лише тим, що він задовольняє потреби населення у продуктах харчування і є «ядром» системи продовольчої безпеки, а ще й його значним вкладом у формування національних показників валової доданої вартості. Його частка у ВДВ у 2009 р. зросла проти 2008 р. на 4,4%, на стільки ж перевищила вклад будівельної галузі, металургії, електроенергетики і машинобудування разом узятих. По внеску у ВДВ агропродовольчий сектор на 2,6% обігнав таку галузь як торгівля і ремонтні послуги (рис. 1).

За 2010 р. від підприємств агропродовольчого сектору до Зведеного бюджету надійшло податків, зборів (обов'язкових платежів) на суму 34,3 млрд. грн. або у 7,5 раз більше, ніж у 2000 р. Зокрема, від сільського господарства надійшло 4,1 млрд. грн. або в 4,5 рази більше, ніж у 2000 р. (рис. 2).

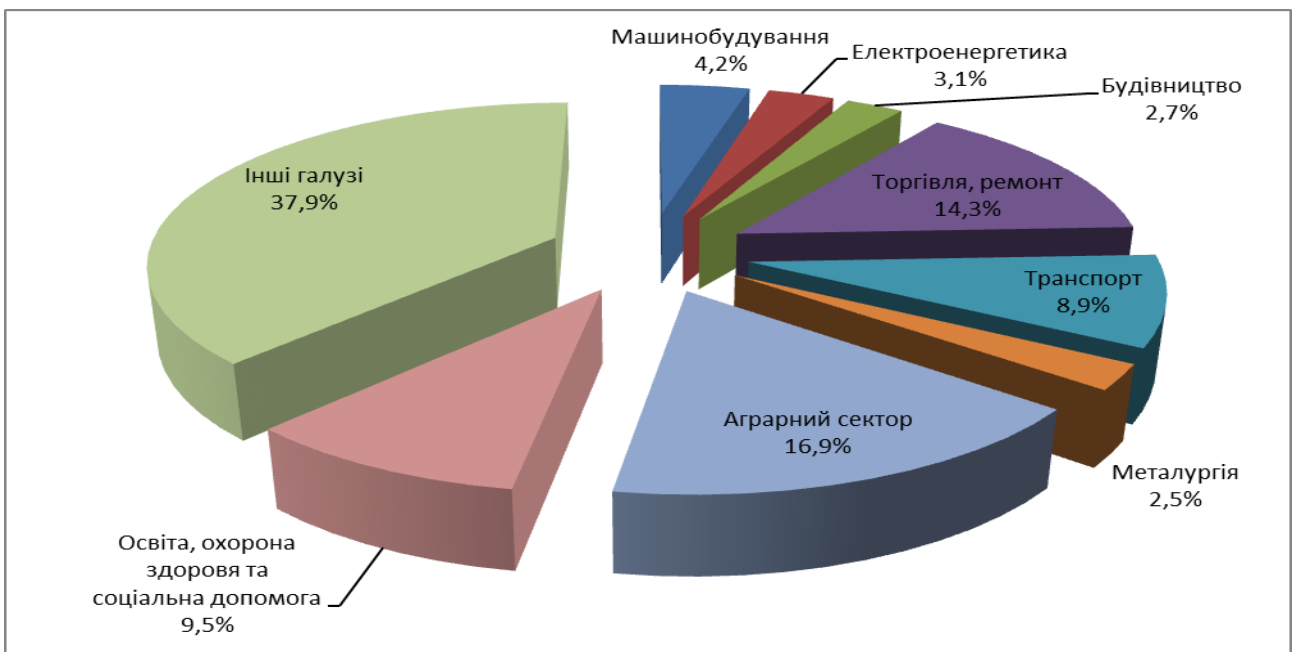

Рис. 1. Структура ВДВ за видами економічної діяльності у 2009 р.

Джерело: складено автором за даними [6, 7].

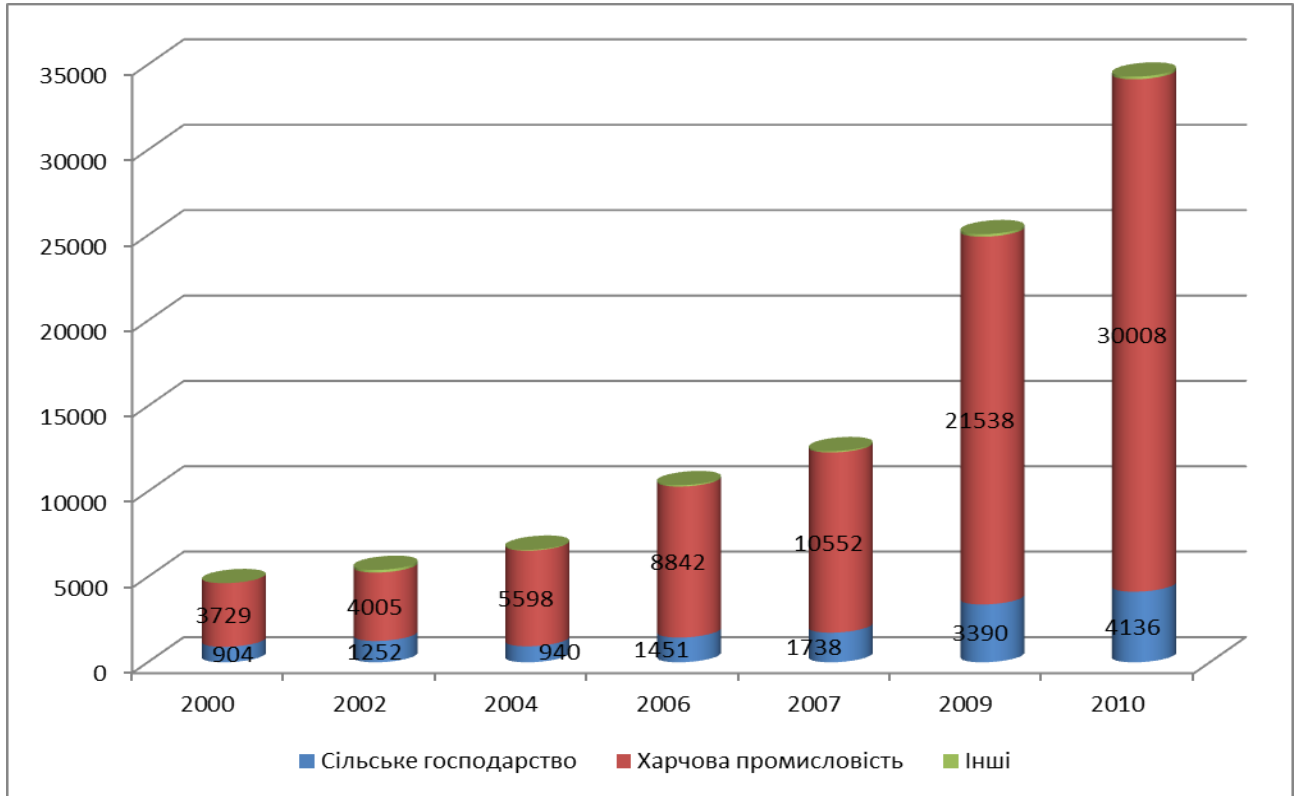

Рис. 2. Надходження податків і зборів до Зведеного бюджету від підприємств агропродовольчого сектору, млн. грн.

Джерело: складено автором за даними [6, 7].

За роки незалежності відбулися суттєві структурні зміни. У процесі земельної реформи у приватну власність передано 72,4% сільськогосподарських угідь, у т.ч. 80,9% ріллі для використання за цільовим призначенням - сільськогосподарського виробництва. Право на земельну частку (пай) набули 6,9 млн. чол., з яких станом на 01.01.2011 р. 6,8 млн. (98,6%) отримали сертифікати на право на земельну частку (пай). Взаємін сертифікатів оформлено і видано 6,7 млн. державних актів на право власності на земельну ділянку, що становить 98,2% від кількості громадян, які отримали сертифікати (табл. 1).

Таблиця 1

Структура сільськогосподарських угідь за категоріями землекористувачів

Сільськогосподарські угіддя	1990		2001		2006		2010	
	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%
Сільськогосподарські підприємства								
Всього	38705,4	100	28414,3	100	21199,1	100	16577,2	100
У т. ч.:								
Рілля	31245,1	80,7	24361,7	85,7	19354,2	91,3	15412,8	93
Багаторічні насадження	667,3	1,7	385,1	1,3	243,4	1,1	176,2	1
Сіножаті	2028,1	5,2	1128,4	4	541,1	2,6	360,6	2,2
Пасовища	4760,8	12,3	2265,3	8	1013,4	4,8	608,3	3,7
Перелogi	4,1	0	274,5	1	47	0,2	19,3	0,1

Фермерські господарства								
Всього	-	-	2753,7	100	3738,7	100	4012,4	100
У т. ч.:								
Рілля	-	-	2522,7	91,6	3524,9	94,3	3824,6	95,3
Багаторічні насадження	-	-	9,6	0,35	14,3	0,4	14,8	0,4
Сіножаті	-	-	54,8	2	57,3	1,5	49,6	1,2
Пасовища	-	-	157	5,7	139,1	3,7	121	3
Перелоги	-	-	9,6	0,35	3,1	0,1	2,4	0,1
Особисті селянські господарства та інші категорії господарств населення								
Всього	2669	100	9736	100	15602,4	100	15898,3	100
У т. ч.:								
Рілля	2162	81	6998,4	71,9	11447,5	73,4	11694,7	73,6
Багаторічні насадження	375	14,1	476,3	4,9	561,2	3,6	600	3,8
Сіножаті	132	4,9	736,9	7,5	1160,2	7,4	1194,6	7,5
Пасовища	-	-	1448	14,9	2208,9	14,2	2242,9	14,1
Перелоги	-	-	76,4	0,8	224,6	1,4	166,1	1

Джерело: складено автором за даними [6].

За площею землекористування сільськогосподарські підприємства залишаються великими аграрними структурами. Середній розмір землекористування на одне господарство - 1122 га.

У 2010 р. господарську діяльність вели понад 14,8 тис. сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм, з яких: 7,8 тис. господарських товариств; 4,2 тис. приватних підприємств; 0,95 тис. виробничих кооперативів; 0,3 тис. державних підприємств; 1,5 тис. підприємств інших форм.

Енергетичні потужності в сільськогосподарських підприємствах становлять 36,7 млн. к. с. (193,2 к. с. на 100 га посівної площі). На 1 січня 2011 р. особисті селянські та інші господарства населення мали в своєму розпорядженні 172,5 тис. тракторів та 20,8 тис. комбайнів.

З метою прискорення оновлення машинно-тракторного парку сільськогосподарських товаровиробників державою фінансуються програми придбання вітчизняної сільськогосподарської техніки і обладнання на умовах фінансового лізингу та часткової компенсації вартості складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва. Постачання техніки на умовах фінансового лізингу забезпечує Національна акціонерна компанія «Украгролізинг». У 2010 р. на цих умовах через компанію поставлено 1033 од. техніки на суму 352,6 млн. грн., в тому числі 313 тракторів та 28 зернозбиральних комбайнів. Програмою часткової компенсації вартості техніки скористалося 201 сільгосппідприємство, в тому числі 85 фермерських, якими придбано 241 од. техніки і обладнання на суму 120 млн. грн., зокрема, 61 зернозбиральний комбайн та 155 тракторів. З метою посилення впливу Мінагрополітики України щодо технічного переоснащення АПК за рахунок механізмів фінансового лізингу створено державне підприємство «Спецагролізинг», яким поставлено 120 зернозбиральних комбайнів на суму 119,8 млн. грн. У цілому за рахунок державної підтримки в 2010 р.

сільгосптоваровиробниками придбано 1354 од. техніки на суму понад 591 млн. грн.

Активізація ринкових перетворень в аграрному секторі позитивно вплинула на динаміку сільськогосподарського виробництва. Починаючи з 2000 р., в усіх категоріях господарств відбувається поступове нарощування обсягів валової продукції сільського господарства (рис. 3).

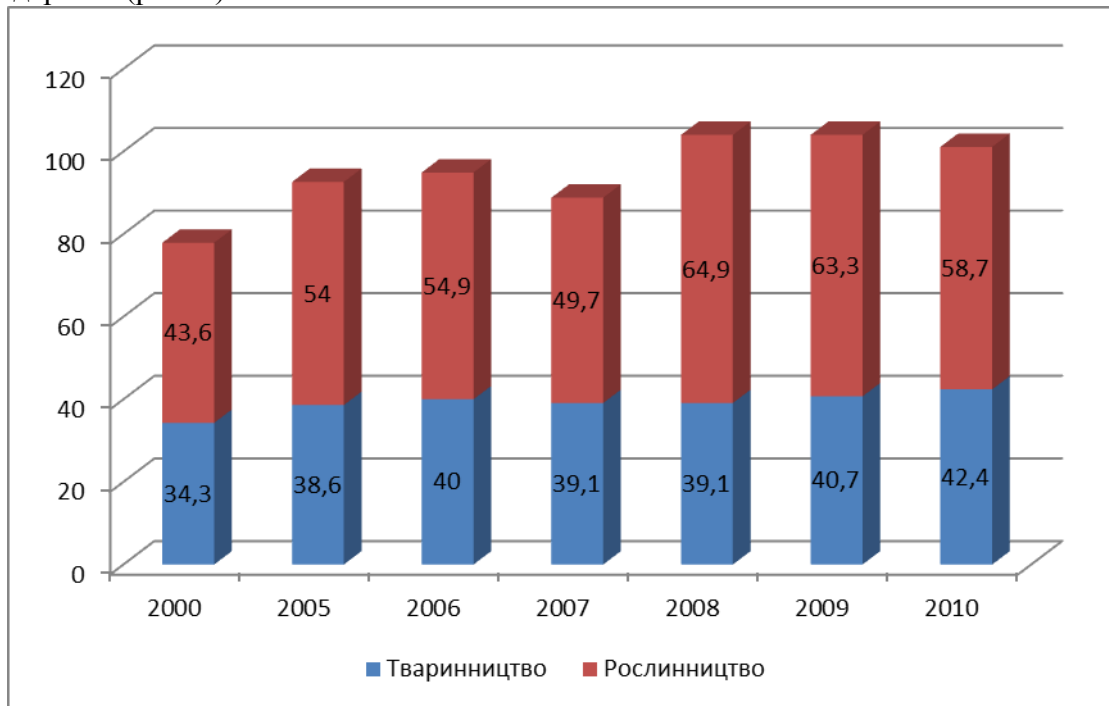

Рис. 3. Виробництво валової продукції сільського господарства, млрд. грн. (у порівняних цінах 2005 р.)

Джерело: складено автором за даними [6, 7].

Валове виробництво сільськогосподарської продукції підприємствами і господарствами населення поступово наближається до рівноважних пропорцій. При цьому основними виробниками зерна, соняшнику, цукрових буряків є сільськогосподарські підприємства, а картоплі, овочів і фруктів - особисті селянські господарства. Особистим селянським господарствам належить домінуюча роль у формуванні пропозиції на ринках молока, яловичини і свинини, а підприємствам - м'яса птиці і яєць. Разом з тим, співвідношення виробництва продукції тваринництва між цими групами виробників поступово змінюється на користь останніх - у 2010 р. сільськогосподарські підприємства збільшили це виробництво на 8,2%, господарства населення скоротили його на 0,5%.

Валовий збір зерна в середньому за останні 5 років становить 40,4 млн. т, у 2010 р. отримано 39,3 млн. т. Основні регіони виробництва якісної продовольчої пшениці - Степова зона і південні райони Лісостепу; кукурудзи - Лісостепова зона; ячменю - значна частина Полісся і північні райони Лісостепу.

Провідне місце серед групи технічних культур займає соняшник, посівні площі якого протягом 2004 - 2010 рр. зросли від 3,4 млн. до 4,5 млн. га. Валове виробництво у 2010 р. становило 6,77 млн. т.

З огляду на агроекологічні наслідки надмірного розширення посівів соняшнику в основних зонах вирощування цієї культури, визнана необхідність здійснення політики їх зменшення до науково обґрунтованих екологічно безпечних меж (3,0 - 3,5 млн. га) та, натомість, розширення посівів сої і кормових культур.

Посівні площі і виробництво цукрових буряків зорієнтовані на забезпечення внутрішньої потреби України у споживанні цукру (рис. 4).

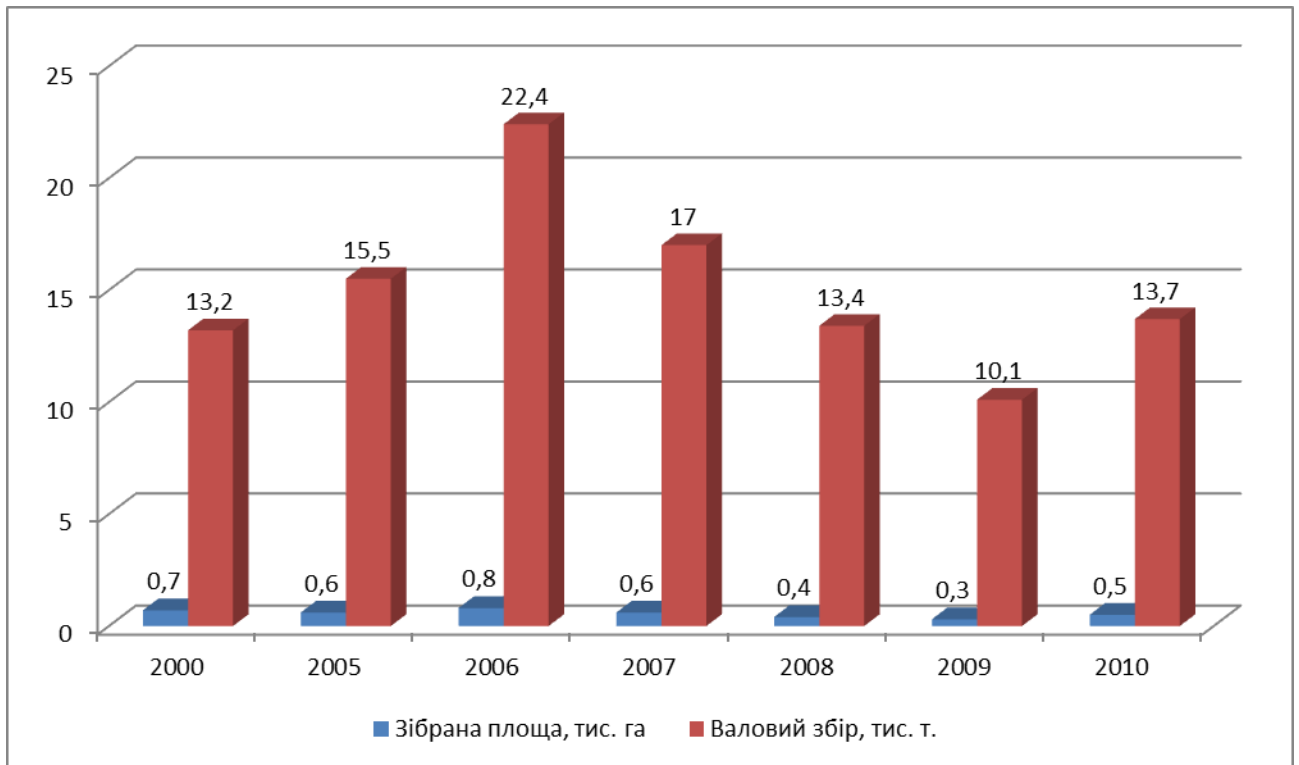

Рис. 4. Виробництво цукрових буряків у 2000-2010 р.

Джерело: складено автором за даними [6, 7]

Протягом 2010-2011 рр. має місце розширення посівних площ та збільшення валового виробництва, що обумовлено впровадженням сучасних технологій вирощування буряка та поживленням діяльності цукрових заводів.

Національне виробництво овочів у 2006-2010 рр. поступово зростало і становило у середньому близько 8,0 млн. т.

Зростання виробництва овочів забезпечується шляхом впровадження сучасних технологій, що дозволяє підвищувати їх урожайність та якість. Політика стимулювання розвитку галузі до рівня потреб населення пов'язана з підтримкою розбудови складських приміщень для тривалого зберігання овочів і виведення продукції на ринок упродовж року.

Збільшення виробництва продукції у 2009-2010 рр. забезпечено за рахунок підвищення продуктивності насаджень. Урожайність плодів і ягід становила 78,2 ц/га - це найвищий показник за 2000-2010 рр., винограду - 60,3 ц/га.

Натомість, залишаються негативними тенденції по показниках розвитку тваринництва України. За 2010 р. в Україні реалізовано на забій 2,92 млн. т худоби і птиці у живій вазі (сільськогосподарськими підприємствами - понад 1,53 млн. т). У структурі реалізації м'яса сільськогосподарськими підприємствами найбільшу частку зайняла птиця - 65,2%, що зумовлено діючою бюджетною підтримкою, залученням приватних інвестицій та використанням власних коштів. Як результат - виробництво м'яса бройлерів у сільськогосподарських підприємствах зросло з 26,7 тис. т у 2000 р. до 952,1 тис. т у 2010 р. або в 36 разів. Обсяги реалізації свиней і великої рогатої худоби за цей період становили відповідно 22,9 та 11,6%.

За останні п'ять років виробництво молока має тенденцію до стабілізації на рівні 9,0 - 9,8 млн. т і орієнтується на потреби внутрішнього ринку. Значна увага приділяється покращенню генетичного потенціалу корів та підвищенню їх продуктивності.

Виробництво яєць зросло від 3 млрд. шт. у 2000 р. до 17 млрд. шт. у 2010 р. або у 1,9 рази, а несучість птиці – від 213 шт. до 281 шт. або на 31%. Зростання виробництва яєць забезпечено за рахунок великих спеціалізованих сільськогосподарських підприємств

(птахофабрик), запровадження сучасних технологій та значного інвестування галузі.

Проведений аналіз стану агропродовольчої сфери в Україні дозволяє зробити наступні висновки. В сучасних складних умовах глобальної економіки ХХІ ст. забезпечення продовольчої безпеки України – одна з найбільш актуальних проблем, вирішення якої безпосередньо залежить від чіткої оцінки наявного стану та потенціальних можливостей агропродовольчої сфери України.

Україна володіє одним з найбільш вагомим природним потенціалом – сільськогосподарськими угіддями, площа яких становить 41,9 млн. га, у тому числі рілля – 33,3 млн. га. Це дозволить їй за відповідних економічних умов вирішити проблеми продовольчої безпеки і, більше того, стати одним з найбільших експортерів екологічно чистих продуктів харчування.

Інвестування в АПК – найважливіша умова розширеного відтворення і забезпечення продовольчої безпеки. Охоплюючи всі фази відтворювального процесу, слід враховувати, що АПК базується на земельних ресурсах, відтворення родючості яких і підтримка відповідної екології – обов'язкова умова росту обсягів сільськогосподарського виробництва.

Анотація

Агропродовольча сфера України: сучасний стан та потенціал забезпечення продовольчої безпеки

У статті наведено результати аналізу та оцінки потенціалу агропромислової сфери в Україні як «ядра» системи її продовольчої безпеки, Представлено діагностику головних складових АПК, які, володіючи значним мультиплікативним ефектом, здатні до створення потужного імпульсу для економічного зростання у суміжних галузях.

Ключові слова: продовольча безпека, агропродовольча сфера, земельні ресурси, сільське господарство, сільськогосподарська продукція.

Аннотация

Агропродовольственная сфера Украины: современное состояние и потенциал обеспечения продовольственной безопасности

В статье приведены результаты анализа и оценки потенциала агропромышленной сферы в Украине как «ядра» системы ее продовольственной безопасности, Представлена диагностика главных составляющих АПК, которые, обладая значительным мультипликативным эффектом, способны к созданию импульса для экономического роста в смежных отраслях.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, агропромышленная сфера, земельные ресурсы, сельское хозяйство, сельскохозяйственная продукция.

Annotation

Agro-food sector of Ukraine: current status and potential food security.

In the article the results of analysis and assessment of potential agricultural areas in Ukraine as a "core" system of food security are investigated. The diagnostics of the main components of agriculture, that having a significant multiplier effect, capable of creating a powerful impetus for economic growth in related industries, are presented.

Keywords: food security, agro-food sector, land resources, agriculture, agricultural products.

Список використаної літератури:

1. Лысенко Ю. Г. Механизмы управления экономической безопасностью / Ю. Г. Лысенко, С. Г. Мищенко, Р. А. Руденский, А. А. Спиридонов. - Донецк: ДонНУ, 2002. - 178 с.

2. Могильний О. Критерії ефективності державного регулювання аграрного сектора економіки / О. Могильний // Економіка України. - 2003.- № 2.- С. 65 - 69.
3. Мунтіян В. І. Економічна безпека України / В. І. Мунтіян.- К.: КВІЦ, 1999.- 462 с.
4. Про стратегію трансформації АПК і забезпечення продовольчої безпеки України // Економіка України. – 2000. - №9. – С.62-81.
5. Зельднер А. Г. Развитие сельского хозяйства: прошлое и уроки для будущего / А. Г.Зельднер // Экономическая история СССР: очерки. – М.: ИНФРА-М, 2007.
6. Офіційний сайт Державного комітету статистики України – електронний ресурс – режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики і продовольства України – електронний ресурс – режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua>